

TEISTMOODI KALENDRIPÄRIMUSE KOGUMIK

Mall Hiimäe. Virumaa kalendripärimus. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tartu–Rakvere: EKM Teaduskirjastus, 2018. 282 lk.

Mall Hiimäe uudisteos Virumaa kalendripärimusest on kingitus virulastele, kolleegidele, rahvakalendri ja pärimuskultuuri huvilistele ja harrastajatele, aga võib-olla ka raamatu autorile endale, sest käsitleb see ju tema lähemat ja kaugemat kodukanti. Kui kümme-kond aastat tagasi tähistati artiklikogumikuga „Sõnajalg jaaniööl” (2007) Hiimäe 70 aasta juubelit, kirjutas Madis Arukask, et just Alutaguse metsades kasvades kujunes Hiimäest „ootuspärasest teistsugune inimene ja uurija”, kelle „dimensioon on küllap algusest peale olnud teistsugune, vaikselt metsikum, laiem ja hajusamate servadega”.¹ Samade sõnadega võiks iseloomustada ka Hiimäe uut raamatut.

Alutaguse pole olnud rikas mitte ainult metsade ja soode, vaid ka keelte, konfessioonide ja kultuurikontaktide poolest. Avatud meele ja uuriva vaimuga teadmishimulisel noorel ei võinud see märkamata jääda. Nüüd, aastakümneid hiljem, on Hiimäe võtnud Virumaa rahvakultuuri ja keelelis-kultuurilist kirevust põhjalikult käsitleda. Jooksva kümnendil on Hiimäelt, tema eestvedamisel või kaasalöömisel ilmunud rida Virumaa rahvakultuuri erinevaid tahke tutvustavaid teadusartikleid ning väljaandeid, mis on suunatud laiemale lugejaskonnale, kuid tulevad kasuks ka regioonist huvitatud eri valdkondade teadlastele.² Uurimisväärset jagub, sest

nagu Hiimäe ise on märkinud, ei saa Virumaa kihelkondi „käsitada kui ühtlustunud ajaloolis-kultuuriliste iseärasustega territoriaalseid üksusi, sest [...] olulisi erinevusi võib leiduda juba ühe kihelkonna piires”.³

„Virumaa kalendripärimus” esitleb ja käsitleb neid erinevusi viisil, mis nii järgib kui ka avardab rahvakalendri uurimise kaanonit Eestis. Raamat algab saatesõna ja sissejuhatusega (lk 9–32), neile järgnevas alaosas „Kalendritähtpäevad” käsitletakse kokku 55 tähtpäeva või püha. Kolmandast osast leiab kogude lühendid, kasutatud kirjanduse loendi, Eesti kihelkondade kaardi ja tähtpäevade registri. Kogumik põhineb Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kogudel ja toob lugejani ka hulga värsket, viimase paari-kolme aasta jooksul kogutud materjali. Kujundus on kena ja rohkete illustratsioonidega, sh mitmed mõjuvad fotod Hiimäe arvukatelt välitöökäikudest.

Nagu Selma Läti alustatud, kuid varsti Hiimäe poolt üle võetud sarjas „Eesti rahvakalender” (1970–1999), nii algab kalendritähtpäevade ülevaade ka siin uusaastast ja käib aastaringi tähtpäev tähtpäeva haaval järjest läbi. Kuid kui tervet Eestit hõlmav sari oli suunatud minevikku ja rekonstrueeris juba hääbunud agraarset töökalendrit, siis Virumaa kogumiku kaante vahel põimub minevik olevikuga ja sõna antakse nii põliste virulastele kui ka Eestisse XX sajandil elama asunutele. See on raamat, kus madisepäevale (24. II) järgneb naistepäev (8. III) ja viimasele omakorda emakeelepäev (14. III) ning kus pärast pärtlipäeva (24. VIII) tuleb muinastulede öö ja selle sabas teadmiste päev (1. IX).

¹ M. Arukask, Looduse, mitte mugandunud inimese poolel. – Sirp 19. X 2007.

² Nt ajakirja Mäetagused kaks Virumaa-teemalist erinumbrit 2017. aastal, kogumikud „Virumaa vanad lastemängud” (2012) ja „Virumaa vanad vaimujutud” (2015).

³ M. Hiimäe, Ajaloolise Virumaa rahvakultuur uurimisobjektina. Eessõna. – Mäetagused 2017, nr 66, lk 7. <http://www.folklore.ee/tagused/nr66/eessona.pdf> (21. IX 2018).

Sarnaselt segas Hiimäe uut ja vana ka 2006. aastal ilmunud kogumikus „Päiv ei ole päivale veli” lõunaesti rahvakalendrist. Selle sissejuhatuses mainib ta kalendripärimuse kogujaid tutvustades, et tema enda „erihuviks on olnud 20. sajandi lõpukümnendite ning 21. sajandi alguse iseloomulikud muutused, sh „uued” tähtpäevad, organisatoorsed kalendritähtpäevade tähistused kultuuri- ja lasteasutustes jm”.⁴ Lõunaesti raamatusse olidki kaasatud nii hiljuti imporditud valentinipäev ja *halloween* kui ka näiteks emade- ja isadepäev. Kogumikku arvustanud Ülo Tedre tunnustas praegusaja kombestiku käsitlemist, kuid märkis ka, et need on „suhteliselt uued pühad, mille puhul traditsioonist ja pärimusest on ehk veel vara rääkida”.⁵

„Virumaa kalendripärimuse” raamatus on uued pühad sihipärasemalt ette võetud ning käsitletud tähtpäevade seast leiab ka viimase paarikümne aasta jooksul pühade ja tähtpäevade seadusesse lisatud emakeelepäeva ja vanavanemate päeva. Hiimäe ei lähtu üksikute pühade uudsusest või populaarsusest, vaid tema jaoks on olulised pühade omavahelised suhted, kalendrikombestiku teisenemine ja muutuste sotsiaalmajanduslikud, aga ka ideoloogilised põhjused. See aitab omakorda mõista tähtpäevade kasutust ja nihkeid selles, pühasid kui suhtlemise vormi ja kanalit. Kogumikus on jüripäeva näitel väga hästi lahti seletatud kalendri seotus ühiskondlike ja majanduslike suhetega. Tatjanapäeva tähistamine Narva noorte seas on aga ilmeka näide sellest, kuidas meelelahutuslike ja kokkukuuluvust loovate tähtpäevade vajadus puhub vähetuntud tähtpäevale elu sisse. Luutsipäev Haljala koolis seevastu illustreerib võrast kultuurist üle võetud ele-

mentide omaksvõttu ja kohandamist. Virumaa ainese näitel välja toodud tähtpäevade tõusu ja mõõna dünaamika ning pere- ja grupisuhteid toetavate tähtpäevade soosimine kehtivad küllap mujalgi Eestis.

Nagu Hiimäe sissejuhatuses selgitab (lk 23–24), huvitab teda kultuurantropoloogiline vaatlusviis, mis võimaldab uurida nii rühmapärimust kui ka üksikisiku kuuluvust erinevatesse gruppidesse, „rahvakalendri tähendust oma ja võõra tajumise aspektist” (lk 22). Kogumiku sissejuhatus on sisukas ja esseistlik kirjatükk, mis väärib eraldi lugemist. Lauri Honko folklooriprotsessi mõistele tuginedes käsitleb Hiimäe pärimuse avatust taas- ja uuskasutusele ning folkloristide sellest tulenevat võimalust, kui mitte kohustust, olla abistaja ja selgitaja rollis. Ta on leebelt, kuid resoluutselt kriitiline nende suhtes, kes esitavad kohalikke kombeid ja üksikjuhtumeid ülemaaliste ja üldiste pähe või seletavad nähtusi omaenese tarkusest: „Ometi oleks oht hängustada kohalikku pärimust väiksem, kui ei väidetaks, et „vanad eestlased” niimoodi toimisid (arvasid, uskusid)” (lk 17).

Folkloori uuriva teadlasena on Hiimäe lähenemine kaine ja vahe, mis ei tähenda, et ta ei väljendaks kindlaid seisukohti: „[---] vajame globaliseerivas multikultuurilises maailmas endiselt teadmust oma kultuurilisest päritolust ja identiteedist” (lk 24). Müütiliste „vanade eestlaste” asemel pöörab Hiimäe pilgu perele kui lapsi kalendrikombestikku sotsialiseerivale institutsioonile, kirjeldades ka selle muutumist ja perekonna funktsioonide siirdumist haridusasutustele. Viimased on alati seisnud avaliku ja privaatse sfääri ristumiskohas ning on seeläbi ideoloogiliselt laetud, eriti aga siis, kui teenivad ühtlasi vähemuste loimimise eesmärki. Tähtpäevakirjeldustest joonistubki välja koolide ja laste-aedade oluline roll nii kalendritavandi hoidjate kui ka uuendajatena ja laste, aga ka vanemate ja laiemalt grupiidentiteedi voolijatena. Mitmed raamatus

⁴ M. Hiimäe, Päiv ei ole päivale veli. Lõunaesti kalendripärimus. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 22.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006, lk 21–22.

⁵ Ü. Tedre, Mitte ainult lõunaestlastele. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 5, lk 413.

käsitletavad tähtpäevad kuuluvad kooli- konteksti (nt tutipäev, õpetajate päev, tatjanapäev) või on need perekonda tul- nud paljuski haridussüsteemi toel, nagu emadepäev venekeelse elanikkonna seas.

Koos või eraldi peetavad pühad aita- vad mõista, kuidas rahvakalender täi- dab Virumaa „mitmekultuurilises kom- munikatsiooniprotsessis” etniliste, kon- fessionaalsete ja/või keeleliste rühmade vaheliste piiride markeerija ja suhete korrastaja funktsiooni. Sissejuhatuses on kohalik elanikkond jagatud emakeele ja päritolu alusel kolmeks: „[---] eestla- sed põlisrahvana, Peipsimaa põhjaosa külade venelased, [ning] N Liidu pärit- oluga venekeelsed uusasukad” (lk 25). Nagu alati sellistel puhkudel, leidsin end juurdlemast, millal saab uusasukast lihtsalt kohalik elanik ja kelle jaoks, ning kui mitte, siis miks. Ühest vastust neile küsimustele muidugi pole. Nagu Hiie- mäe kogumiku saatesõnas tabavalt mär- gib: „Kultuurikontaktid on arengu eeldus ja nende tulemus lisanduv uus tavand on ühtlasi rahvusliku omakultuuri konku- rent. Kuidas tuleks multikultuurilises ja multietnilises kultuuriruumis toimida, selles on küsimus.” (lk 10)

Virumaa kalendripärimuse raamat pakubki mõtteainet nii Eesti kaasaegse kui ka ajaloolise mitmekesisuse üle mõtisklemiseks. Näiteks võib tähele- panelik lugeja leida viiteid kalendritäht- päevadele, mis töid kokku mõisnikud ja talupojad. Tänapäeva kohta märgib Hiimäe, et „kui igapäevaelus etnilise kuuluvuse järgi inimestel vahet ei tehta, siis kultuurilise identiteedi tajumine võib tüli tuua” (lk 26). Olen täheldanud sama Tallinnas, paljurahvuselistes soot- siumide erinevuste eiramisele orien- teeritusest argielus on kirjutatud ka teistes kontekstides.⁶

⁶ Nt A. Amin, *Land of Strangers*. – *Iden- tities* 2013, kd 20, lk 1–8; M. Nowicka, S. Vertovec, *Comparing convivialities: Dreams and realities of living-with-differ- ence*. – *European Journal of Cultural Stud- ies* 2014, kd 17, lk 341–356; E-H. Selja- maa, *Silencing and amplifying ethnicity in*

Ilmselt on paratamatu, et mõned, eriti vanemad tähtpäevad on raamatus põhjalikumalt läbi kirjutatud kui teised ning mõnel puhul torkab silma Virumaa venekeelsetelt elanikelt kogutud and- mete puudumine (nt emakeelepäev, mida vähemalt pealinnas tähistavad mitmed vene õppekeele koolid) või nende pea- liskaudsem käsitlemine (nt emade- ja isadepäev, vanavanemate päev, aga ka vastlad ja ülestõusmispuhad). Et raa- mat põhineb ERA kogudel, osutavad õhemad ja tihedamad kohad pärimuse kogumistöös pikka aega kehtinud põhi- mõtetele ja prioriteetidele ning aastate jooksul välja kujunenud arhiivi ja koha- like elanike suhtlusvõrgustikele. Seda enam väärib uudisteose avar silmaring esiletõstmist.

Mõne valiku ja väite kohta oleks soo- vinud autorilt pikemat selgitust. Näiteks üllatas mind, et välja on jäänud kaevu- rite päev: oleks huvitav teada miks, ning kas selle kaasamist kaaluti. Kaevan- damise traditsioonid Virumaal ulatu- vad nõukogude võimu eelsesse aega ja kaevanduses on hiljemgi tööd leidnud paljud kohalikud emakeelest sõltumata. Kaevurite päeva tähistamine on vahel- duva eduga jätkunud taasiseseisvunud Eestiski. Ametitega seotud tähtpäevi on kogumikus käsitletud küll: põhjali- kumalt õpetajate päeva ja põllumajan- dustöötajatega seostatud lõikuspüha; möödaminnes energeetikute päeva (lk 256). Küsimuses, kas Suure Isamaasõja võidu püha on või ei ole rahvakalendris kohta leidnud, jääme ehk Hiimäega eri- arvamusele, sest päris kindlasti 9. maid Virumaal tähistatakse.

Igal juhul on „Virumaa kalendri- pärimus” aktuaalne teos. See on Viru- maa nägu ja tegu kogumik, nagu ei ükski teine kalendritavandit tutvustav raamat Eestis.

ELO-HANNA SELJAMAA

Estonia: An ethnographic account from Tal- linn. – *Ethnologia Europaea* 2016, kd 46, lk 27–43.